

COLONIȘTII GERMANI, FONDAREA ORAȘELOR DIN ȚĂRILE ROMÂNE ȘI METAMORFOZELE ISTORIOGRAFIEI ROMÂNEȘTI DIN SECOLUL AL XX-LEA*

LAURENȚIU RĂDVAN**

GERMAN SETTLERS, THE EMERGENCE OF TOWNS IN THE ROMANIAN PRINCIPALITIES AND THE METAMORPHOSES OF ROMANIAN HISTORIOGRAPHY IN THE 20TH CENTURY

Abstract. The present study seeks to analyze how Romanian historiography has approached the relationship between German settlers and the emergence of Medieval towns. For Transylvanian towns, historians have highlighted the decisive part played by colonists arriving from Central and Western Europe in the creation of urban centres. Research has been supported by a large number of sources, both varied and relevant. However, the Romanian Principalities display historical and historiographic differences in this respect, for several reasons. Historically, unlike Transylvania, the two Principalities had developed political institutions following a Byzantine model, while towns borrowed institutional features from Hungary and Poland. The particulars of the urbanization process have thwarted the efforts of Romanian historians, especially since the available sources are not at all clarifying in this respect.

Conflicting information in sources on towns south and east of the Carpathian Mountains have determined scholars to rally under two major lines of interpretation when considering the emergence and the organization of urban centers: 1. towns created as predominantly commercial centers thanks to the contribution of social elements of foreign origin; 2. towns arising as the medieval Romanian society reached a new stage in its development, the “division of labour”, namely the separation of crafts and agriculture. The latter perspective sees towns as manufacturing, rather than trade centers.

Advocates of the former point of view (N. Iorga, Gh. I. Brătianu, P. P. Panaitescu) were particularly vocal during the interwar period, when the vast majority of scholars claimed that towns in the Romanian medieval Principalities were simply the result of economic and political influences from Central Europe. It was assumed that the vector for these influences were foreign colonists, who settled south and east of the Carpathian Mountains. After the World War II, Marxist interpretations were introduced to the debate under the new political circumstances of the Soviet occupation and the dawn of a political regime approved and controlled by the Soviet Union. As a consequence, Romanian historians were expected to draw their inspiration from Soviet historians, whose fundamental thesis was that the Middle Ages were an age fraught with feudal dissolution and intense class struggle. The idea that medieval towns had a foreign origin was

* Cercetare finanțată prin proiectul *Științele socio-umaniste în contextul evoluției globalizate – dezvoltarea și implementarea programului de studii și cercetare postdoctorală*, cod contract: POSDRU/89/S/1.5/61104, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013.

** Laurențiu Rădvan, Ph.D. in History, associate professor, “Al. I. Cuza” University of Iași, Department of History, Bulevardul Carol I, nr. 11, Iași 700506, Romania, e-mail: radvan@uaic.ro

apparently unacceptable to the ever-growing nationalist bias of the Romanian Communists. Therefore, some historians embraced the new thesis of a specifically Romanian social evolution (Petre P. Panaitescu, Nicolae Grigoraș, Ștefan Olteanu, Constantin C. Giurescu, Constantin Șerban, Mircea D. Matei and others).

We will attempt to explain the reasons behind a radical change of perspective for some historians (P.P. Panaitescu, C.C. Giurescu), as well as their relationship with those governing Romanian historiography in the '50s and '60s. Studies published by these two historians, as well as relevant aspects of their biography will come into focus.

Keywords: medieval towns, German settlers, urbanization process, Romanian historiography, P.P. Panaitescu, C.C. Giurescu.

Rolul pe care coloniștii germani l-au jucat în procesul apariției orașelor din țările române, ca și în evoluția inițială a centrelor urbane din acest spațiu, a fost cercetat tangențial de istoricii din România ultimului secol. De la A.D. Xenopol până la Constantin C. Giurescu sau Mircea D. Matei, diverși cercetători s-au arătat interesați de modul în care au apărut orașele de la sud și est de Carpați, amintind printre altele și comunitățile etnice venite din alte regiuni, cu toate că puțini au insistat pe semnificațiile și importanța pentru urbanizare ale implantării acestor grupuri. Puțini istorici au avut o imagine de ansamblu asupra acestui proces istoric și puțini au încercat o abordare comparată, pentru a vedea dacă geneza orașelor din aceste zone face parte dintr-un model mai larg, ce cuprinde o regiune mai mare a continentului. Mai degrabă, istoricii români au preferat să pună accent pe particularitățile locale, scoțând procesul de urbanizare din contextul istoric al acelor vremuri. În perioada comunistă, cu reflexe până în ziua de astăzi, s-au preferat alte interpretări, ce minimalizau, chiar negau, rolul coloniștilor în apariția orașelor. În schimb, a fost susținută o viziune autohtonistă, ce scotea pe „străini” din discuție și favoriza un caracter local pentru întreaga societate medievală din țările române, inclusiv pentru orașe, care, potrivit acestor interpretări, ar fi evoluat pe o cale proprie, ferită de influențe din afară.

Ne propunem să analizăm atât principale curente istoriografice ce privesc raportul dintre coloniștii germani și începuturile și evoluția orașelor în evul mediu târziu în țările române (secolele XIV–XV), cât și izvoarele ce stau la baza acestor curente. Vom încerca să explicăm diferențele de abordare din istoriografia românească, încercând să identificăm motivele acestei situații. În unele cazuri vom identifica motive ce țin de alinierea istoricilor la ideologia epocii, așa cum este cazul cu perioada regimului comunist, ce a controlat România între 1947 și 1989 (cu accent în acest studiu pe anii '50–'60). Ca o ordine firească, mai întâi vom face o prezentare succintă a principalelor surse istorice ce stau la dispoziție cercetătorului interesat de rolul coloniștilor germani în formarea primelor orașe din această parte a Europei. Acest lucru se impune deoarece totul pornește de la surse, de la numărul, calitatea și potențialul lor. Sursele pot fi folosite în fel și chip, de vreme ce pot fi la fel de bine utilizate ca argument pro, dar și contra unei teorii, în funcție de unghiul din care sunt privite. Sau pot fi pur și simplu ignorate!

*

Să trecem prin urmare în revistă ceea ce ne transmit izvoarele cu privire la prezența germanilor la sud și est de Carpați și legătura lor cu începuturile lumii urbane din această regiune a Europei. În Țara Românească, cadrul venirii primelor grupuri de coloniști, germani, dar și unguri, a fost dat de stabilirea cavalerilor teutoni în Burzenland (rom. *Țara Bârsei*), între 1211 și 1225, și înființarea episcopiei Cumaniei (1227), pe fondul impunerii suzeranității regelui Ungariei în fața conducătorilor locali de la sud de Carpați. Faptul că în această zonă se aflau și români (*Walati*), cu episcopi proprii, este dovedit de scrisoarea papei Grigore al IX-lea din noiembrie 1234.¹ Sursele care menționează un transfer de populație sunt puține, dar sunt suficiente pentru a dovedi existența fenomenului. Venirea primilor coloniști este posibil să fi început încă de când cavalerii teutoni s-au aflat în Burzenland, după cum ne sugerează un alt act, din 1223.² Mai-sus amintita scrisoare din 1234 pomenește explicit mutarea în episcopia cumanilor a unor germani (*theutonici*) și unguri (*ungari*). Alături de *saxones*, *theutonici* erau deja amintiți în Transilvania ca *hospites*, fiind chemați de rege încă de la jumătatea secolului al XII-lea.³ Un caracter organizat pentru colonizarea la sud de munți este sugerat pentru secolul al XIII-lea și de mult-discutata *Diplomă a ioanișilor*. În actul de la 1247 se precizează că regele îngăduia magistrului ordinului ospitalierilor „să populeze” câteva ținuturi datorite acestora la sud de Carpați, cu condiția să nu accepte „pe țărani din regatul nostru, de orice stare și neam ar fi, și *pe sașii și teutonii din regatul nostru* [subl. ns.]”, fiind nevoie ca însuși regele să fie de acord.⁴ Germanii (*sașii*) din Transilvania au continuat să treacă la sud de Carpați, mai ales atunci când relațiile cu regele erau încordate, precum în 1277, când a izbucnit o mare revoltă, la care au luat parte germanii din jurul Sibiului; alte revolte au avut loc în 1324 și 1342.⁵ Tradiția istorică, consemnată în cronicile Țării Românești, a păstrat în memorie acest transfer de populație.⁶ Trecerea la sud de munți a voievodului Radu Negru din Făgăraș (cca. 1290–1292) a fost, potrivit cronicii, însoțită de „mulțime de noroade: *rumâni, papistași, sași* [subl. ns.], de tot felul de oameni, coborând pe apa Dâmboviții, au început a face țară nouă”.⁷

Atestarea germanilor în orașele Țării Românești este indubitabilă; în schimb, în sate nu îi întâlnim. Izvoarele din secolul al XV-lea arată că în cele mai vechi

¹ *Documenta Romaniae Historica*, seria D, vol. I: *Relații între țările române (1222–1456)* (București: Editura Academiei, 1977), 20, doc. 9.

² *Ibid.*, D, vol. I, 7, doc. 3.

³ Thomas Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, ed. a II-a, trad. Anamaria Haldner (București: Editura Kriterion, 1992), 100–102.

⁴ *Documenta*, D, vol. I, 24, doc. 10.

⁵ Adolf Armbruster, *Dacoromano-Saxonica. Cronicari români despre sași. Români în cronică săsească* (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1980), 161.

⁶ Șerban Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc. Studii critice*, ed. a II-a (București: Editura Corint, 1999), 27.

⁷ *Istoria Țării Românești, 1290–1690. Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, D. Simonescu (București: Editura Academiei Române, 1960), 2.

orașe ale țării, Câmpulung, Argeș, Târgoviște și Râmnic din Vâlcea, germanii au jucat un rol important din punct de vedere economic. Prezența lor a determinat instalarea unor mănăstiri ale ordinelor mendicante, Biserica Catolică bazându-se pe ele pentru a consolida efortul misionar. Surse de la începutul secolului al XV-lea menționează pelerini germani din Câmpulung la Roma⁸, iar la conciliul de la Constance au fost prezenți și reprezentanți din Câmpulung, Argeș sau Pitești (1415).⁹ Reforma din secolul al XVI-lea a dat o lovitură importantă acestor comunități și, chiar dacă nu au suferit persecuțiile din Moldova, numărul membrilor lor a scăzut considerabil. O bună parte a fugit în Transilvania, alții au trecut la protestantism, au revenit apoi la catolicism pentru a sfârși în secolele XVII–XVIII prin a fi asimilați în rândurile populației autohtone.¹⁰ În locul lor au venit greci și alte elemente levantine. Misionarii catolici care îi vizitează din a doua parte a secolului al XVI-lea surprind numai umbra comunităților bogate și puternice de odinioară. Identificarea felului în care s-au instalat în momentul venirii la sud de Carpați reprezintă o misiune foarte dificilă. Venirea lor nu a fost probabil întâmplătoare, fiind chemați sau încurajați să vină de către conducătorii locali. Regele Ungariei s-a putut substitui acestor conducători până spre 1290, când opoziția locală, pericolul mongol dar și disputele din interiorul regatului l-au împiedicat să mai aibă inițiative în acest teritoriu. Acțiunile sale de „populare” au putut reprezenta un model pentru acțiuni similare ulterioare. Din păcate, pentru Țara Românească nu avem nici o dovadă directă referitoare la o colonizare organizată de domni, precum în regatele polon și ungar. De asemenea, nu s-a păstrat nici o informație privitoare la întemeierea efectivă de noi așezări. Două acte din 1369 confirmă totuși că printre supușii domnului Țării Românești se aflau și catolici, numiți „oaspeți” (*hospites*), și care aveau structuri ecleziastice organizate, cu parohi și preoți (*plebanis ac rectoribus*), dependente de Episcopia Transilvaniei.¹¹ Numărul și influența lor îl vor determina pe Radu I (1377–1385) să accepte înființarea unei episcopii catolice la Argeș, în 1381.¹²

Alte izvoare, mai târzii, ne confirmă că acești oaspeți, în principal germani, își ridicaseră în cele mai vechi orașe biserici, toate situate în zone centrale, aproape de piețele acestor așezări dar și de reședințele domnilor, ceea ce sugerează că

⁸ *Documenta*, D, vol. I, 356, doc. 256; Daniel Barbu, „Pèlerinage à Roma et croisade. Contribution à l’histoire religieuse des Roumains dans la première moitié du XVe siècle”, *Revue roumaine d’histoire* 33, nr. 1–2 (1994): 31–33, 38–40; Daniel Barbu, „Formarea elitelor din Țara Românească în secolul XV. Un studiu de caz: Peterman din Câmpulung”, *Arhiva genealogică* 2, nr. 3–4 (1995): 5–9.

⁹ Constantin I. Karadja, „Delegații din țara noastră la conciliul din Constanța (în Baden) în anul 1415”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, 7 (1926–1927): 70–71, 82–83.

¹⁰ Detalii privind impactul Reformei și al Contrareformei în lucrarea: Violeta Barbu, *Purgatoriul misionarilor. Contrareforma în Țările Române în secolul al XVII-lea* (București: Editura Academiei Române, 2008).

¹¹ *Documenta*, B, vol. I, 12, doc. 3; D, vol. I, 98, doc. 56.

¹² Ștefan Pascu, *Contribuții documentare la istoria românilor în sec. XIII și XIV* (Sibiu: 1944), 66; C. Auner, „Episcopia catolică a Argeșului”, *Revista catolică* 3 (1914): 439.

avuseseră încuviințarea acestora. Topografic, poziția cartierelor germanilor arată că, cel puțin la Câmpulung, Târgoviște sau Râmnic, implantarea lor s-a făcut de la bun început în poziția cea mai favorabilă, formând nucleul de la care așezarea s-a dezvoltat, devenind oraș. Privilegiile pe care le-au obținut le-au permis alegerea unor reprezentanți (*Judex/județ, Bürger/pârgari*) care îi conduceau și judecau. Singurul privilegiu de oraș ce s-a păstrat în Țara Românească este al Câmpulungului, care, cu componentele sale principale, juridică și fiscală, se aseamănă foarte mult cu privilegiile germanilor din Transilvania. Nimeni nu avea dreptul de a se amesteca în modul în care se făcea judecata în oraș, existau scutiri semnificative de dări și orașenii erau singurii ce puteau dispune de pământul orașului.¹³ Cercetările arheologice inițiate în ultimele decenii nu au vizat locul unde s-au instalat germanii în oraș (sau în alte orașe), specialiștii fiind interesați mai mult de vechea reședință domnească sau de vechile biserici ortodoxe. Peste tot bisericile catolice au fost neglijate, doar la biserica din Câmpulung realizându-se un sondaj, ce a confirmat că a fost ridicată la finele secolului al XIII-lea.¹⁴

Chiar dacă din Moldova nu s-a conservat vreun privilegiu complet de oraș, izvoarele sunt mai generoase în privința prezenței și rolului germanilor în urbanizare. Nu știm prea multe cu privire la perioada de dinainte de jumătatea secolului al XIV-lea. Cel mai probabil grupuri de coloniști au trecut munții după reactivarea episcopiei Cumaniei, în 1347 (de data aceasta numită „a Milcoviei”)¹⁵ și după înlăturarea pericolului mongol de către oștile regelui Ludovic al Ungariei.¹⁶ Catolicii erau însoțiți de misionari, căci unul din scopurile regelui, ca și ale papalității, era treptata aducere la catolicism a populației locale. În Siret, Baia, și Cetatea Albă, franciscanii se instalează cel puțin din a doua jumătate a secolului al XIV-lea¹⁷, în timp ce la Siret vin și dominicanii, ce ridică o mănăstire, locul ulterior al unor minuni.¹⁸ În acest ultim oraș se va stabili temporar reședința Moldovei și centrul unei episcopii catolice (1371).¹⁹ Se vor adăuga mai târziu două episcopii, la

¹³ Ioan Răuțescu, *Câmpulung-Muscel. Monografie istorică* (Câmpulung-Muscel: 1943), 361; *Documenta*, B, vol. XXIII, 252, doc. 144; vol. XXV, 262, doc. 250 și 468, doc. 424.

¹⁴ Ștefan Balș, „Restaurarea Bărației din Câmpulung Muscel”, *Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare* 1 (1969): 9–14.

¹⁵ *Documenta*, D, vol. I, 63, doc. 34.

¹⁶ Papacostea, *Geneza statului*, 48–49; Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate* (Iași: Editura Universității "Al. I. Cuza", 1997), 78–85.

¹⁷ Gheorghe I. Moiescu, *Catolicismul în Moldova până la sfârșitul veacului XIV* (București: 1942), 87–88; Renate Möhlenkamp, „Die Entstehung und Entwicklung der mittelalterlichen moldauischen Städte bis Ende des XVI. Jahrhundert”, în *România în istoria universală*, ed. I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, vol. III, partea 1 (Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1988), 931, 963; Viorel Achim, „Ordinul franciscan în Țările Române în secolele XIV–XV. Aspecte teritoriale”, *Revista istorică* 7, nr. 5–6 (1996): 405–406.

¹⁸ *Documenta*, A, vol. I, 1, doc. 1; R. Loenertz, „Le Société de Frères Pérégrinants et les convents dominicains de Ruthénie et de Moldo-Valachie (2)”, *Archivum Fratrum Praedicatorum* 4 (1934): 33.

¹⁹ *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. I, partea 2 (București: 1890), 176, doc. CXXXVI.

Bacău și Baia.²⁰ John, arhiepiscop de Sultanieh, a vizitat Moldova înainte de 1404 și a remarcat numărul mare al coloniștilor: „avem mulți germani ce locuiesc în aceste părți”.²¹ Principalele orașe unde sunt menționate comunități de germani sunt, pe lângă Siret și Baia, Suceava, Neamț, Roman, Cotnari și Iași.

Venirea acestor grupuri a fost consemnată în cronicile Moldovei. *Letopisețul Țării Moldovei*, scris de Grigore Ureche, cu interpolări ale lui Simion Dascălul și alții, pune pe seama germanilor și unguirilor întemeierea celor mai vechi orașe: „Așijderea și târgul Baia scrie că l-au întemeiat niște sași ce au fost olari; așijderea și Suceava scrie că o au întemeiat niște cojocari unguri”.²² Ideile lui Ureche au fost continuate de Miron Costin, care în *Poema polonă*, afirma că Dragoș, considerat primul voievod al Moldovei, ar fi adus aici meșteșugari sași, iar despre orașe scria: „orașele, mai toate, au fost întemeiate de sași, tot ei, împreună cu unguirii, ridicară și viile”.²³ Cronicile, dar și numeroase acte interne, folosesc pentru a desemna fondarea orașelor cuvântul *descălecat*, ce are un sens complex, însemnând întemeiere sau organizare.²⁴ Cu toate că nu aveau cunoștințe legate de urbanizare, oamenii de la finele evului mediu erau conștienți că străinii avuseseră o contribuție importantă la dezvoltarea orașelor și probabil când spuneau acest lucru se bazau pe numărul mare al coloniștilor din orașe și pe drepturile de care aceștia se bucurau. În plus, folosirea cuvântului *descălecat* pentru întemeierea de orașe arată că în epocă exista credința că aceste așezări nu ar fi existat înainte de formarea țării și ar fi apărut în urma unui gest politic, datorită deciziei unora din primii principii. Această perspectivă așează termenul *descălecat* în aceeași direcție de interpretare cu *locatio*, termen ce surprinde procesul de fondare a unui oraș în Europa Centrală.

Cercetările arheologice din ultimele decenii susțin rolul pe care germanii veniți din Transilvania sau Polonia l-au avut în apariția primelor orașe din Moldova. La Baia, săpăturile întreprinse de mai multe echipe de arheologi au confirmat că instalarea nou-veniților s-a făcut în mod organizat. Analiza dispunerii locuințelor descoperite i-a determinat pe cercetători să afirme că se poate vorbi de existența unei organizări topografice sistematice a spațiului în care s-au instalat noii locuitori. Lotizarea terenului este destul de riguroasă și se aseamănă cu situația similară din Transilvania.²⁵ Pe lângă dreptul de a-și desfășura liber ocupațiile, nou-veniții

²⁰ C. Auner, „Episcopia de Baia”, *Revista catolică* 4 (1915): 94–101; Radu Rosetti, „Despre unguri și episcopiile catolice din Moldova”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria II, 27(1904–1905): 297–301; Gorovei, *Întemeierea*, 121–123.

²¹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. 1 (București: Editura Științifică, 1968), 39.

²² Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu (București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958), 71, 73, 75.

²³ Miron Costin, „Poema polonă”, în *Opere*, ed. P. P. Panaitescu (București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958), 233; vezi și Armbruster, *Dacoromano-Saxonica*, 162.

²⁴ Vezi în Gorovei, *Întemeierea*, 54–56, 63, sensul pentru „descălecatul” orașelor, precum și celelalte înțelesuri ale acestui termen. Vezi și Stela Cheptea, Mircea D. Matei, „On the Relation Between the Political Factor and the Cities in the Middle Ages”, *Historia Urbana* 14, nr. 2 (2006): 230.

²⁵ Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV–XVII*, vol. 1 (Iași: Editura Junimea, 1980), 22; vol. 2 (Iași: Editura Junimea, 1984), 16, 40–42, 46–47; Lia Bătrâna,

au primit și drepturi juridice speciale: conducătorul comunității din Baia putea judeca cazuri foarte grave și putea da sentințe capitale (alături de reprezentantul domnului), situație rar întâlnită în celelalte orașe din Moldova.²⁶ Din această perioadă s-a păstrat sigiliul orașului, ce are legenda în latină.²⁷ Orașul Siret apare în documente ca un puternic centru catolic. Aici, coloniștii germani au ocupat centrul așezării, unde cercetările au evidențiat o densitate mare de locuire. Obiectele descoperite în această parte a viitorului oraș i-au determinat pe arheologi să afirme că așezarea catolică prezenta în a doua jumătate a secolului al XIV-lea trăsăturile unui centru urban.²⁸ Situarea bisericii catolice închinată Sf. Ioan în mijlocul pieței centrale a orașului susține rolul important pe care germanii l-au avut în formarea orașului, biserica și curtea domnului rămânând într-o poziție periferică. Sfântul Ioan este de altfel reprezentat și pe sigiliul orașului. Sigilii în latină avem și la Câmpulung, în Țara Românească, dar și în alte orașe din Moldova: Roman, Neamț, Cotnari, probabil și Suceava.²⁹

La fel ca în Țara Românească, și în Moldova nou-veniții s-au organizat după propriile reguli. Venind într-o țară preponderent ortodoxă, ei au primit și dreptul de a-și practica religia și de a-și ridica propriile lăcașuri de cult. În majoritatea orașelor întâlnim o biserică catolică: la Iași, Piatra, Hârlău, Bârlad, Vaslui, Troțuș, Huși. În orașele cu comunități mai mari sunt două biserici, precum la Baia, Siret, Roman, Bacău, Neamț, Suceava, dar chiar și trei, la Cotnari.³⁰ Din Moldova, au fost reprezentate la conciliul de la Constanța comunitățile din: Iași, Baia, Bârlad, Hârlău, Cetatea Albă și, probabil, Suceava, Neamț, Roman și Orhei.³¹ Numele dat germanilor așezați în Moldova este același care li s-a dat și în Transilvania, Țara Românească sau Serbia, anume de *sași*. „Sașilor din Baia” li se adresează domnul Moldovei în două rânduri în 1453³², fapt ce arată că erau tratați ca o colectivitate. Reforma religioasă a lovit puternic și în comunitățile catolice din Moldova³³, persecuțiile domnilor determinând scăderea numărului germanilor (ce trecuseră la protestantism), care au început să plece spre țările din jur.³⁴

Adrian Bătrâna, „Unele opinii privind așezarea sașilor la Baia în lumina cercetărilor arheologice”, *Cercetări arheologice* 6 (1983): 244–252.

²⁶ Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, vol. II (Cernăuți, 1934), 163–164, doc. 87.

²⁷ Emil Vîrtosu, „Din sigilografia Moldovei și Țării Românești”, în *Documente privind istoria României, Introducere*, vol. II (București: Editura Academiei Române, 1956), 461–465.

²⁸ Mircea D. Matei, „Câteva considerații pe marginea începuturilor orașului Siret, în lumina celor mai recente descoperiri arheologice”, *Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă* 17, nr. 2 (1986): 20–25.

²⁹ Vîrtosu, „Din sigilografia”, 475–477; Ștefan S. Gorovei, „Am pus pecetea orașului”, *Magazin istoric* 12, nr. 2 (1978): 35–36; Damian P. Bogdan, Ioana Vătămanu, „Acte moldovenești din secolul XVI referitoare la așezări din județul Neamț”, *Memoria Antiquitatis* 4–5 (1972–1973): 248.

³⁰ *Călători străini*, vol. 3, 639; vol. 4, 37–42; vol. 5, 75, 177–186, 226–251.

³¹ Karadja, „Delegații”, 69–73, 82–83.

³² *Documenta*, A, vol. II, 34, doc. 26; 57, doc. 41.

³³ *Călători străini*, vol. 2, 99, 131–132, 140–141, 266–267; vol. 5, 25, 81.

³⁴ Șerban Papacostea, „Moldova în epoca Reformei. Contribuție la istoria societății moldovenești în veacul al XVI-lea”, *Studii. Revistă de istorie* 11, nr. 4 (1958): 69–76; Maria Crăciun,

La acest nivel, al surselor, se pot constata următoarele: cele mai vechi grupuri de germani au venit în țările române încă din secolul al XIII-lea, procesul de colonizare intensificându-se în secolul următor; cronicile locale îi asociază cu începutul acestor țări și cu formarea orașelor; diverse tipuri de izvoare, inclusiv arheologice, confirmă că germanii (alături de unguri și armeni în Moldova), sunt prezenți în cele mai vechi orașe din țările române; cartierele lor au o poziție centrală și prezintă o structură topografică regulată; fiecare oraș ce a avut grupuri de germani are și una sau mai multe biserici/mănăstiri catolice, cele mai importante primind și organizare episcopală; la nivelul organizării urbane, instituțiile sunt de origine germană; privilegiile obținute de comunitățile de orașeni conțin elemente comune cu cele întâlnite în privilegiile orașelor germane din Transilvania sau Polonia; Reforma religioasă contribuie la schimbarea echilibrului etnic în orașe, persecuțiile la adresa germanilor ce adoptaseră protestantismul determinând scăderea semnificativă a numărului lor.

*

Istoriografia românească a manifestat în general un interes relativ scăzut și inconstant față de orașe. În spațiul actualei României, singura regiune care a fost mai bine cercetată din punct de vedere al istoriei urbane este Transilvania, care în perioada medievală a fost parte a regatului Ungariei. Apariția orașelor de aici s-a realizat în mod evident într-un cadru instituțional specific Europei Centrale, asigurat de regalitatea ungară și de coloniștii străini, în special germani, instalați în regiune începând de la jumătatea secolului al XII-lea. Cercetările mai mult sau mai puțin recente au arătat cât de apropiate sunt ca structură orașele din Transilvania de cele din centrul Europei, evidențiind totodată rolul coloniștilor germani în procesul urbanizării.³⁵ În ceea ce privește țările române situația este diferită, din mai multe motive. Spre deosebire de Transilvania, în cele două principate s-au dezvoltat instituții politice după model bizantin, fapt ce i-a pus în încurcătură pe istoricii locali, în special când și-au îndreptat atenția spre orașe. În privința acestora, cercetătorii au admis, având drept suport izvoarele prezentate de noi mai sus, existența unor elemente ce țin de structurile specifice Europei Centrale, fără însă a putea explica în mod coerent cine a introdus aceste elemente și ce specific au dat orașelor din regiune. Contradicțiile sau neclaritățile ce există în izvoare legate de orașele de la sud și est de Carpați i-au determinat pe istorici să adere, atunci când au luat în discuție geneza și organizarea centrelor urbane, la două mari direcții de interpretare:

Protestantism și ortodoxie în Moldova secolului al XVI-lea (Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 1996), 38–40.

³⁵ Năgler, *Așezarea sașilor*; Otto Dahinten, *Geschichte der Stadt Bistritz in Siebenbürgen* (Köln, Viena: Böhlau Verlag, 1988); Paul Niedermaier, *Der mittelalterliche Städtebau in Siebenbürgen, im Banat und im Kreischgebiet* (Heidelberg: Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, 1996); Eniko Rűsz Fogarasi, *Privilegiile și îndatoririle orașelor din Transilvania medievală* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2003); *Die mittelalterliche Städtebildung im südöstlichen Europa*, ed. Heinz Stoob (Köln, Viena: Böhlau Verlag, 1977); *Beiträge zur Geschichte von Kronstadt in Siebenbürgen*, ed. Paul Philippi (Köln, Viena: Böhlau Verlag, 1984).

1. crearea orașelor ca centre preponderent comerciale prin contribuția unor elemente venite din exterior; 2. geneza orașelor pe fondul maturizării societății românești medievale, în urma „diviziunii muncii”, adică a separării meșteșugurilor de agricultură, orașele fiind privite mai mult ca centre producătoare de mărfuri decât ca locuri de comerț. Prinși „la mijloc” între aceste curente de interpretare, coloniștii germani au primit o atenție diferită. Unii specialiști au susținut rolul lor, alții l-au minimalizat sau eliminat cu totul.

Ideea că orașele din țările române au apărut pe fondul unor influențe venite din centrul Europei, introduse de coloniști așezați la sud și est de Carpați cu acordul conducătorilor locali, a primit susținere încă de pe vremea când istoriografia românească făcea pasul de trecere dinspre romantism spre pozitivism. A. D. Xenopol accentua rolul germanilor instalați în orașe ca Baia sau Câmpulung, unde ar fi introdus instituții aduse din Transilvania sau Polonia. Istoricul se baza pe originea germană a numelor date conducătorilor și consilierilor municipali din orașele Țării Românești și Moldovei.³⁶ Într-un mod asemănător abordează problema Nicolae Iorga. Acesta se arăta un susținător declarat al ideii că orașele din principate au fost ridicate de străini: „nu e nici o îndoială astăzi că orașele noastre nu sunt întemeiate de români”.³⁷ În cunoscuta sa sinteză de istorie a românilor, Iorga susținea din nou influența germană asupra orașelor din țările române, instituțiile urbane venind din Transilvania.³⁸ Pentru Iorga, alături de coloniști, drumurile comerciale ce traversau regiunile locuite de români ar fi avut un rol decisiv în întemeierea orașelor și a principatelor. Interesele economice ale puterilor europene ar fi creat cadrul apariției orașelor, căci drumurile nu puteau asigura un comerț liber și prosper, dacă nu aveau protecție politică.³⁹ Spre deosebire de Iorga, Gh. I. Brătianu, reprezentant al școlii noi de istoriografie, din perioada interbelică, s-a arătat mai ezitant în a susține contribuția elementelor străine la formarea orașelor.⁴⁰

În direcția afirmată de Iorga s-au încadrat și I. Hurdubețiu⁴¹ și Petre P. Panaitescu. Ultimul merită o mențiune specială, căci și-a schimbat radical pozițiile după instalarea în România a regimului comunist, după cum vom arăta mai jos. Într-un prim valoros volum de studii apărut în 1947, scris de pe pozițiile materialismului economic, Panaitescu a adăugat un text inedit, redactat se pare în 1945, ce ține ca viziune de școala antebelică: *Comunele medievale în principatele române*. În acest studiu, autorul își exprima susținerea față de ideea autonomiei orașelor din spațiul românesc și de rolul important pe care coloniștii străini și revitalizarea comerțului l-ar fi avut în formarea orașelor *înainte de crearea țărilor române*:

³⁶ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. III (București: 1914), 250–252.

³⁷ N. Iorga, „Istoria industriilor la români”, în: *Opere economice*, ed. Georgeta Penelea (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982), 175.

³⁸ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. III: *Citirii*, ed. Victor Spinei (București: Editura Enciclopedică, 1993), 290. Vezi și N. Iorga, „Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc”, în: *Opere economice*, 83–84.

³⁹ Iorga, „Negoțul”, 68–74.

⁴⁰ Gh. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă* (București: 1935), 123.

⁴¹ I. Hurdubețiu, *Din trecutul catolicilor la Câmpulung Muscel* (Câmpulung: 1941), 1–7.

„[...] orașele din Moldova și Țara Românească erau constituite în comunități autonome după chipul general european al instituției medievale, care a existat și la noi, cu aspecte mai asemănătoare cu tipul special săseșc și întrucâtva și cu cel polon”.⁴²

Admite însă că există o distincție între centrele urbane: „orașele săsești erau centre de industrie locală, cu importante bresle care construiseră cu cheltuiala lor ziduri de piatră cu turnuri ce înconjurau tot târgul”, față de orașele din spațiul românesc, cu palisade de lemn și accent economic pe comerț. Germanii au fost, potrivit lui Panaitescu, adevărați „agenți ai schimbului”. Plecând din Transilvania sau Polonia în căutare de oportunități de comerț, ei au trecut la sud și est de Carpați, unde „au dat organizarea târgurilor noastre vechi, ce era imitată [...] după tipul orașelor săsești”.⁴³

Panaitescu are totuși un discurs cu tentă națională, specific perioadei interbelice. Cu toate că susține existența unor orașe dezvoltate după model german, pentru el târgurile din țările române sunt „ale noastre”, orașele fiind numite „românești”.⁴⁴ Se distinge astfel nuanța de discurs tipică generației ce a fost contemporană formării României Mari, generație ce era însă conștientă că statul român fusese format prin unirea unor provincii unde a existat, istoric vorbind, un specific local. Spre exemplu, Constantin C. Giurescu, în cunoscuta sa sinteză interbelică *Istoria românilor*, se referă la orașele săsești „de pe teritoriul actual al României”⁴⁵, pentru ca atunci când amintește populația din orașele „de dincoace de Carpați” să spună „populația orașelor noastre”. În cadrul acesteia, românii („noi”) formau majoritatea, cu toate că acest lucru nu poate fi dovedit, în lipsa unor recensăminte din evul mediu, autorul recunoscând prezența în orașe a numeroși germani, unguri, armeni etc.⁴⁶ Limbajul folosit de Giurescu se explică prin faptul că publicul țintă al publicației sale era cel românesc, lucrarea sa fiind de altfel un succes editorial.⁴⁷ Cu toate acestea, istorici ca Iorga sau Brătianu, chiar Panaitescu, erau bine ancorați la istoriografia europeană, lucrările lor fiind publicate în limbi străine și fiind citate de istorici din restul Europei sau Statele Unite. Iorga a publicat mai multe sinteze de istorie universală⁴⁸, Brătianu a devenit un specialist recunoscut în istoria Mării

⁴² P. P. Panaitescu, „Comunele medievale în principatele române”, în: *Interpretări românești*, ed. a II-a de Ștefan S. Gorovei, Maria-Magdalena Szekely (București: Editura Enciclopedică, 1994), 141.

⁴³ *Ibid.*, 128–132, 140–142.

⁴⁴ *Ibid.*, 142–144.

⁴⁵ Giurescu, *Istoria românilor*, ed. a II-a de Dinu C. Giurescu (București: Editura All, 2000), 306.

⁴⁶ *Ibid.*, 318–319.

⁴⁷ Pentru toate volumele și edițiile acestei lucrări, vezi bibliografia operei lui Giurescu în: *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, ed. a II-a de Dinu C. Giurescu (București: Editura Enciclopedică, 1997), X–XV. O analiză istoriografică la Alexandru Zub, „Constantin C. Giurescu: perspectivă istoriografică”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași* 16 (1979): 489–500.

⁴⁸ N. Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen* (Gotha: 1905); *Geschichte des osmanischen Reiches* (Gotha: 1908); *Histoire des États balkaniques jusqu'à 1924* (Paris: 1925); *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, vol. I–X (Bucarest: 1937–1945).

Negre și a Bizanțului⁴⁹, iar Panaitescu, foarte bine familiarizat cu istoriografia poloneză și nu numai, s-a remarcat ca un excelent slavist.⁵⁰ Participările la diverse manifestări științifice internaționale deveniseră o regulă pentru istoricii români de marcă din perioada interbelică.⁵¹

Abordând comparat problema urbanizării din spațiul românesc cu cea din Europa Centrală, școala istorică antebelică afirma deci că, susținuți de regele Ungariei sau de domnii țărilor române, coloniștii străini ar fi trecut la sud și est de Carpați și ar fi întemeiat orașele cele mai vechi ale țării. Aici, ei ar fi introdus elemente de organizare administrativă, juridică și economică specifice Europei Centrale. Nicolae Iorga chiar vorbea de aplicarea dreptului de Magdeburg, cel puțin în orașele din Moldova.⁵² Direcția de înaintare a acestor coloniști ar fi fost dată de traseul drumurilor comerciale ce porneau din Ungaria și Polonia și treceau prin principate spre Dunăre și Marea Neagră. Într-o anumită măsură, spre această teorie s-au îndreptat și Emil Vîrtosu, Emil Lăzărescu și D. Ciurea, care și-au publicat opiniile după război. Cei trei s-au ocupat doar de secvențe de istorie urbană, fără a trata procesul urbanizării în ansamblu. Ca specialist în sigilografie, Vîrtosu își baza teoriile pe studierea originii sigiliilor orașelor Câmpulung, Baia și Roman.⁵³ Emil Lăzărescu s-a concentrat pe cercetarea celei mai vechi comunități străine din Țara Românească, cea de la Câmpulung. O piatră de mormânt datând din 1300 cuprinde numele unui *comes Laurentius de Longo Campo*, personaj în jurul căruia s-au stârnit numeroase discuții, dezbateră principală fiind legată de funcția sa.⁵⁴ În fine, D. Ciurea, preluând pe Brătianu, vedea apariția orașelor din Moldova ca expresie a dezvoltării comerciale a regiunii de la răsărit de Carpați, pe fondul interesului statelor mai avansate din vecinătate, Ungaria și Polonia, de a-și extinde relațiile comerciale spre Dunăre și Marea Neagră. În lucrările sale, rolul germanilor este însă evidențiat doar pentru unele orașe, precum Baia.⁵⁵

⁴⁹ Gh. I. Brătianu, *Recherches sur le commerce génois dans la Mer Noire au XIIIème siècle* (Paris: 1929); *Privilèges et franchises municipales dans l'Empire Byzantin* (Paris, București: 1936); *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain* (Bucarest: 1942); *La Mer Noire, des origines à la conquête ottomane* (Munich: 1969).

⁵⁰ Petre P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin* (București: 1925); *L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila archevêque de Kiev dans les Principautés Roumaines* (Paris: 1926); *Călători poloni în țările române* (București: 1930).

⁵¹ Vezi participările lui Petre P. Panaitescu la astfel de manifestări în Ștefan S. Gorovei, „Petre P. Panaitescu, coordonate ale unei evoluții”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași* 19 (1982): 507–508.

⁵² Iorga, „Negoțul”, 83–84.

⁵³ Vîrtosu, „Din sigilografia”, 437–501.

⁵⁴ Emil Lăzărescu, „Despre piatra de mormânt a comitelui Laurențiu și câteva probleme arheologice și istorice în legătură cu ea”, *Studii și cercetări de istoria artei* 4, nr. 1–2 (1957): 124–126; vezi și Pavel Binder, „Din nou despre „comes Laurentius de Longo Campo”, *Studii și cercetări de istoria artei. Seria Artă plastică* 22, nr. 1 (1975): 186–187.

⁵⁵ D. Ciurea, „Noi considerații privind orașele și târgurile din Moldova în secolele XIV–XIX”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași* 7 (1970): 22–23.

După al doilea război mondial, sub influența teoriilor promovate în linia internaționalismului comunist, istoriografia din România s-a aliniat interpretărilor promovate de istorici de la Moscova, ce afirmă că evul mediu a fost o epocă anacronică, caracterizată prin fărâmițare feudală și luptă între clasele sociale. Influența nefastă exercitată în istoriografie în anii '50 de Mihail Roller (principalul dirigiuitor pe linie ideologică în domeniul istoriei)⁵⁶ a făcut ca lucrările lui Iorga, Panaitescu, Brătianu, Giurescu, Nicolae Bănescu, Ion Nistor și alții să fie puse sub interdicție, iar opiniile exprimate de către aceștia să devină inaccesibile, nici măcar studenții la istorie neavând posibilitatea de a le consulta.⁵⁷

Noul și amplul tratat de istorie publicat începând din 1960 era menit să promoveze o nouă versiune, de data aceasta oficială, asupra istoriei României. Referitor la orașele medievale, în volumul II al tratatului se preciza:

„Vechea istoriografie – atât română, cât și străină –, mână de tendințe fie cosmopolite, fie șovine, a făcut să circule o serie de idei greșite cu privire la începuturile vieții orășenești în regiunile de la sud și est de Carpați. Pornind de la afirmația lui Miron Costin, referitoare la Moldavia, că «orașele mai toate au fost întemeiate de sași», ca și de la rolul jucat în comerț și în conducerea unor orașe de elemente venite din afară, ea a considerat foarte adesea vechile noastre așezări orășenești drept creațiunea unor coloniști străini, *indeosebi germani* [subl. ns.], considerați purtători de civilizație pe aceste meleaguri. Rupând procesul formării orașelor de procesul general al dezvoltării societății, istoriografia burgheză a ajuns fie la subestimarea factorului urban, fie la opunerea lui arbitrară față de ansamblul vieții social-economice căruia i-a aparținut».⁵⁸

Marcând „importanța” ce li se arată, orașelor nu li se dedică de fapt un capitol separat, ci sunt integrate la discuția privind „dezvoltarea meșteșugurilor, a comerțului și orașelor”. Orășenii ca grup social sunt tratați în opt rânduri, în timp ce robilor li se alocă mai mult de o pagină.⁵⁹ Paradoxal, autorii au găsit de cuviință să illustreze capitolul cu o frumoasă imagine a mai-sus amintitului sigiliu al orașului Baia, ce cuprinde reprezentarea unui cerb decapitat, ce are între coarne un crucifix. Cum acesta este de fapt simbolul sfântului Hubert avem de-a face cu o trimitere evidentă spre o origine într-un mediu catolic și saxon, ce contrazice flagrant fondul de idei al textului.⁶⁰ Nu întâmplător, capitolul respectiv a fost încredințat lui Barbu Cămpina și M. Berza, ce deveniseră exponenți fideli ai noului curent de interpretare

⁵⁶ Câteva detalii despre Mihail Roller (1908–1958), ce a fost adjunctul lui Leonte Răutu la Secția de Propagandă și Agitație și coordonatorul manualului unic de istorie, ce a devenit element de bază pentru educația în domeniul istoriei din România anilor '50, în: Pavel Țugui, *Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej. Memoriile unui fost șef de Secție a CC al PMR* (București: Editura Ion Cristoiu, 1999), 7–12 și urm.; Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu* (București: Editura Enciclopedică, 2007), 23–25.

⁵⁷ Constantiniu, *De la Răutu*, 38–39, 59–60.

⁵⁸ A. Oțetea (ed.), *Istoria României*, vol. II (București: Editura Academiei Române, 1962), 289 (cap. redactat de Barbu Cămpina și M. Berza).

⁵⁹ *Ibid.*, 307–308.

⁶⁰ *Ibid.*, 290, fig. 90; Vîrtosu, „Din sigilografia”, 461–465.

din istoriografie, bazat pe materialismul dialectic. La acea vreme se făcea deja tranziția spre o interpretare cu accente naționaliste, susținându-se existența unei căi proprii, locale, pentru evoluția lumii urbane. Datorită izvoarelor, prezența în centrele urbane a unor „străini” în principate nu putea fi negată cu totul, astfel că autorii amintiți fac o concesie: „formarea orașelor în Moldova și Țara Românească, se datorează, *ca peste tot* [subl. ns.], unor necesități interne, care au putut fi servite într-o anumită măsură și de pătrunderea unor elemente străine”; cu toate acestea, originea orașelor era una rurală.⁶¹

Tratatul de istorie a arătat că influența pe care germanii au exercitat-o asupra începuturilor și organizării orașelor din țările române nu se potrivea cu orientarea tot mai naționalistă a Partidului Comunist. O parte a istoricilor s-a conformat cu noua doctrină oficială, ce afirma că societatea românească a evoluat din cele mai vechi timpuri (din preistorie!) pe o cale proprie. Adoptarea acestei interpretări poate fi pusă în legătură și cu schimbările profunde pe care regimul comunist le introdusese în România⁶², schimbări ce marcau o ruptură față de drumul pe care țara îl urmărea în ultimul secol. În secolul al XIX-lea și prima parte a secolului al XX-lea, societatea românească aderase hotărât la valorile de civilizație occidentale⁶³, astfel că transformările pe care comuniștii le-au provocat trebuiau justificate nu numai ideologic, ci și... istoriografic. Noile teorii ce priveau evoluția istorică a acestei regiuni în evul mediu erau menite să arate că de fapt între acea epocă și cea contemporană exista o continuitate. Pentru ca noile interpretări să fie aliniate la paradigma marxistă, s-a pus accent pe diviziunea socială a muncii, pe importanța meșteșugurilor în cadrul orașelor, pe „cristalizarea raporturilor feudale” și lupta de clasă, în paralel fenomenul urban fiind văzut ca unul autohton, care a receptat puține influențe din exterior. În acest curent istoriografic s-au încadrat mai mult sau mai puțin Constantin C. Giurescu, Petre P. Panaitescu, Nicolae Grigoraș, Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, Mircea D. Matei și alții, pentru a-i aminti pe cei mai semnificativi.

Până spre sfârșitul anilor '60, cu excepția câtorva monografii de orașe, nu s-a publicat nici o lucrare de amploare care să trateze centrele urbane. Pentru majoritatea istoricilor, cercetarea trecutului orașelor a reprezentat un domeniu marginal, care a cedat categoric loc istoriei politice, economice sau sociale. Prima lucrare de sinteză privitoare la orașele din spațiul principatelor este cunoscuta *Târguri sau orașe și cetăți moldovene*, publicată de Constantin C. Giurescu în 1967. Dacă în perioada interbelică, Giurescu adoptase o poziție neutră cu privire la rolul germanilor (pe care îi vedea în primul rând ca negustori) în dezvoltarea orașelor⁶⁴, după război și-a nuanțat opiniile și și-a adaptat discursul și teoriile.⁶⁵

⁶¹ Oțetea (ed.), *Istoria României*, 289–290.

⁶² Vezi Dennis Deletant, *România sub regimul comunist* (București: Fundația Academia Civică, 2006).

⁶³ O excelentă sinteză cu privire la evoluția României în perioada modernă la Keith Hitchins, *România. 1866–1947* (București: Editura Humanitas, 2004).

⁶⁴ Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, 299–325.

Neputând ignora izvoarele, Giurescu acceptă că în Moldova a existat un proces de colonizare, ce a implicat și venirea în orașe a unor germani. Nu admite însă vreun rol al acestora în formarea centrelor urbane: „este greșit să li se atribuie lor [germanilor, nota ns.] fondarea celor mai vechi orașe moldovenești, precum și rolul de a fi învățat pe români modul de viață urban”.⁶⁶ Orașele sunt văzute ca evoluând din sate mai importante, centre ale unor regiuni cu populație autohtonă densă, în care s-au instalat reședințele unor conducători locali. Dacă în perioada interbelică, autorul recunoștea că nu există dovezi certe pentru a susține că românii erau majoritari în orașe, acum susține acest lucru ca fiind o certitudine, bazându-se, printre altele, pe „deducție logică” sau trimitând în note spre un autor din URSS, F. Grecul.⁶⁷ În continuare, autorul face totuși o inventariere destul de serioasă a germanilor instalați în orașe precum Baia, Siret, Neamț, Roman sau Troțuș⁶⁸, pentru ca la discuția cu privire la organizarea juridică să admită ceea ce sugerau izvoarele, și anume că: „este incontestabil că cea mai puternică dintre influențele care s-au exercitat asupra obiceiului pământului a fost influența germană”.⁶⁹ Ce i se reproșează lui Giurescu este plasarea prea devreme cronologic a începuturilor orașelor din Moldova. Urbanizarea ar fi fost deja consolidată pe la 1350, când se definitivează formarea principatului, fapt contestat datorită lipsei unei confirmări arheologice a acestei situații.⁷⁰

Cu toate minusurile sale, inclusiv cu unele inserții de ordin ideologic, solicitate probabil în vederea acceptării spre publicare, monografia lui Giurescu reprezintă una din cele mai serioase întreprinderi științifice din domeniul istoriei urbane din România acelor vremuri. Cum se explică totuși concesiile pe care acest mare istoric le-a făcut noilor interpretări, autohtoniste, promovate de diriguitorii istoriografiei românești? La o cercetare atentă se observă că în prima fază biografia îl făcea indezirabil pe Constantin C. Giurescu pentru regimul comunist. Făcând parte din aceeași generație cu Petre P. Panaitescu și Gh. I. Brătianu (cei trei sunt născuți în intervalul 1898–1901), Giurescu a devenit profesor la Facultatea de Litere a Universității din București încă din 1926.⁷¹ A avut simpatii politice îndreptate spre liberalii asociați lui Gh. I. Brătianu și l-a susținut pe Carol al II-lea. După instaurarea regimului autoritar al acestuia în 1938, Giurescu a fost numit rezident regal al Ținutului Dunărea de Jos (februarie 1939), apoi ministru secretar de stat responsabil cu organizarea partidului unic, Frontul Renașterii Naționale

⁶⁵ Vezi și Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre* (București: Editura pentru Literatură, 1966) (ultima ediție, a III-a, a apărut la București, în 2009); *Istoricul orașului Brăila din cele mai vechi timpuri până astăzi* (București: Editura Științifică, 1968).

⁶⁶ Giurescu, *Târguri*, 85. Această ediție o reproduce fidel pe cea din 1967, după cum susține editorul celei de-a doua ediții, Dinu C. Giurescu.

⁶⁷ Ibid., 74, 85.

⁶⁸ Ibid., 86–87.

⁶⁹ Ibid., 173.

⁷⁰ Ibid., 70–82.

⁷¹ *Enciclopedia istoriografiei românești*, ed. Ștefan Ștefănescu (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977), 156.

(septembrie 1939), pentru ca apoi să fie ministru al Propagandei Naționale (din martie 1940).⁷² Înlăturat de la universitate, în mai 1950 este arestat și inclus în așa-numitul „lot al demnitarilor”, fiind închis la Sighet (unde și-a sfârșit zilele și Gh. I. Brătianu, în 1953), timp de cinci ani. În această perioadă, a fost etichetat de noii diriguitori ai istoriografiei drept „fascist”, cu toate că nu avusese nimic de-a face cu regimul de extremă dreaptă.⁷³ După eliberare, în 1955, a primit domiciliu forțat câteva luni, pentru ca apoi să fie treptat reintegrat la Institutul de Istorie din București.⁷⁴

Concesiile făcute în plan istoriografic de Constantin C. Giurescu credem că se explică în primul rând prin dorința de a publica și de a-și face meseria de istoric.⁷⁵ Înainte de 1947, Giurescu atinsese un nivel înalt de recunoaștere științifică, fiind o personalitate în domeniul cercetării istoriei, lucrările sale având un mare succes printre specialiști dar și la publicul larg. Sintezele și manualele sale de istorie a românilor s-au publicat în multe ediții și s-au vândut bine. Schimbarea provocată de instaurarea regimului comunist a fost dramatică pentru el, între 1948 și 1957 Giurescu nemaipublicând nimic.⁷⁶ Primul pas spre reabilitarea ca istoric și acceptarea de către regim a venit în 1957, când a publicat o valoroasă lucrare ce analizează, probabil nu întâmplător, o hartă rusă a principatelor din 1835.⁷⁷ La fel ca și Panaitescu, Giurescu a beneficiat de o relativă deschidere, prudentă și controlată, pe care regimul de la București o arătase după moartea lui Stalin.⁷⁸ Această deschidere a cunoscut variații, după 1958 regimul înăsprind iar tonul pentru câțiva ani în plan intern, pentru a nu permite derapaje și pentru a liniști Moscova, mai ales după ce aceasta își retrăsese trupele din România.⁷⁹ Variațiile politicii regimului aveau întotdeauna efecte și în plan istoriografic.⁸⁰ Cu adevărat, Giurescu a fost acceptat de regim după schimbările ce au avut loc la vârful acestuia, după 1965, când Nicolae Ceaușescu a ajuns la putere și a încercat să se îndepărteze de politica promovată de Uniunea Sovietică.⁸¹ Istoriografia românească

⁷² Detalii în Constantin C. Giurescu, *Amintiri*, ed. Dinu C. Giurescu (București: Editura All Educational, 2000), 272–287.

⁷³ Mihail Roller, „Consfătuirea istoricilor din R.P.R.”, *Studii* 6, nr. 1 (1953): 72; Traian Udrea, „Despre unele probleme privind știința istorică în R.P.R.”, *Studii* 8, nr. 1 (1955): 108; Andi Mihalache, *Istorie și practici discursive în România „democrat-populară”* (București: Editura Albatros, 2003), 74–75.

⁷⁴ Giurescu, *Amintiri*, 335 și urm.; Dinu C. Giurescu, *De la Sovromconstrucții nr. 6 la Academia Română. Amintiri, mărturii* (București: Editura Meronia, 2008), 129, 155–157, 217.

⁷⁵ Giurescu, *De la Sovromconstrucții*, 213.

⁷⁶ Vezi „Bibliografia lucrărilor lui Constantin C. Giurescu”, în Giurescu, *Târguri*, X–XVI. Un singur articol i-a apărut în 1955, într-o revistă din afara României (dat probabil spre publicare după 1955).

⁷⁷ Constantin C. Giurescu, *Principatele române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835* (București: Editura Științifică, 1957).

⁷⁸ Printre măsurile efective, pe fondul limitării autorității lui Roller și a oamenilor săi, au fost: publicarea de noi reviste de specialitate și reorganizarea comitetelor de redacție a celor existente, înființarea de noi institute de cercetare (precum cel de arheologie din București, 1956) sau muzee, reluarea legăturilor cu organizații internaționale de profil (Țugui, *Istoria și limba română*, 54–63).

⁷⁹ Deletant, *România*, 146–153.

⁸⁰ Țugui, *Istoria și limba română*, 140–155; Constantiniu, *De la Răutu*, 137–138, 143–167.

⁸¹ Deletant, *România*, 162–179.

a luat în consecință o direcție tot mai naționalistă, cu care s-au împăcat mai mulți istorici din perioada interbelică.

Până să fie tipărită, lucrarea *Târguri sau orașe și cetăți moldovene* a cunoscut numeroase probleme. Cartea fusese finalizată de autor încă din 1964, dar a trebuit să aștepte mult timp aprobarea autorităților pentru a fi publicată la Editura Academiei. Ezitățile aveau drept motiv nu faptul că lucrarea se ocupa de orașe în general, subiectul fiind, după cum am arătat, adaptat cerințelor noii ideologii. Problema o reprezenta tratarea de către Giurescu și a orașelor din teritoriile care între timp intraseră în componența Uniunii Sovietice, Basarabia și nordul Bucovinei. 16 orașe din cele 43 analizate de autor nu mai făceau acum parte din România, iar prezentarea istoriei lor nu putea decât să irite Moscova, ce se temea de eventuale revendicări din partea României. Venirea la putere a lui Ceaușescu și direcția de aparentă liberalizare a regimului din primii săi ani⁸² a permis în cele din urmă publicarea lucrării. Indirect, lui Giurescu i s-a permis să răspundă pe scurt teoriilor unor istorici sovietici ce iritau Bucureștiul. Opiniile lui F. Grecul dintr-o lucrare dedicată orașelor din Moldova apărută în 1949, ce susținea că „orașele moldovenești s-au dezvoltat pe baza orașelor slave” sau că orașele au împrumutat elemente de organizare din Rusia kieveană, sunt considerate „inexacte”. Tot aici sunt combătute ideile asemănătoare ale lui N.A. Mohov din *Istoria R.S.S. Moldovenești* (vol. I, Chișinău, 1954), văzute diplomatic ca fiind „fără teme”⁸³.

Apărută în 1967, cartea a circulat în cadru restrâns, nefiind vândută prin rețeaua de librării. Specialiștii o puteau obține numai cu aprobare prealabilă, la punctul de difuzare al Editurii Academiei, fiecare nume fiind evidențiat pe o listă separată.⁸⁴ Printr-o situație asemănătoare trecuse cu câțiva ani mai înainte o altă lucrare importantă, de data aceasta din domeniul lingvisticii, și anume vol. II din *Limba română* a lui Sextil Pușcariu, a cărui publicare era amânată din 1948. Autorul, decedat tot în 1948, fusese anchetat de comuniști și ajunsese la index, fiind considerat indezirabil de către regim. Volumul cu pricina ridica probleme asemănătoare cu cartea despre orașe a lui Giurescu pentru că cuprindea o serie de hărți ce tratau răspândirea limbii române și care depășeau în mod firesc granițele de atunci ale României. Riscul de a nu provoca eventuale dispute politice externe a făcut ca decizia pentru publicare să aparțină practic șefului statului de atunci, Gheorghe Gheorghiu-Dej, ceea ce ne arată în mod sugestiv până la ce niveluri ale puterii se ajungea în decizii privind chestiuni ce în mod normal nu ar avea legătură cu politica. Ca și în cazul lucrării lui Giurescu, circulația volumului lui Sextil Pușcariu a fost doar în cadru restrâns, tirajul fiind destinat doar specialiștilor nu și publicului larg.⁸⁵

Am amintit deja că Petre P. Panaitescu a cunoscut o reorientare dramatică a interpretărilor sale privind orașele. În capitolul despre orașe din *Viața feudală în*

⁸² Constantiniu, *De la Răutu*, 323–324, 336–341.

⁸³ Giurescu, *Târguri*, ed. 1967, 14.

⁸⁴ Vezi „Cuvântul înainte” semnat de Dinu C. Giurescu, în Giurescu, *Târguri*, ed. 1997, II.

⁸⁵ În afara României, volumul a fost trimis mai întâi bibliotecilor din vest și, ulterior, în „țările prietene” din spațiul comunist (pe larg în Țugui, *Istoria și limba română*, 209–220).

Țara Românească și Moldova (1957), autorul a păstrat un ton neutru⁸⁶, atitudine remarcată și în alte capitole ale cărții, fapt ce i-a fost de altfel imputat la puțin timp.⁸⁷ Un deceniu mai târziu, Panaitescu și-a schimbat complet teoriile în lucrarea *Introducere la istoria culturii românești* (apărută postum, în 1969). De data aceasta, Panaitescu nu mai pomenește *comunele din principate* și pe coloniști, ci introduce concepte noi (și unice în istoriografie), *târgurile de vale* (sau de *râuri*) și *orașele-comunități*⁸⁸ românești, ce ar fi avut origini mai vechi decât țările române. Accentul este pus pe rolul de centre locale politice și economice jucat de aceste așezări, *orașele-comunități* reprezentând „o creație specifică românească, o soluție românească în cadrul dezvoltării vieții orășenești din Europa medievală”. Mai greu i-a fost autorului să găsească și argumente în favoarea acestei teorii, singura comunitate urbană care s-a intitulat *obște* în spațiul românesc fiind cea din Câmpulung, în Țara Românească, și aceasta târziu, din secolul al XVII-lea. Totuși, autorul nu s-a îndepărtat de unele idei ale sale, afirmate în lucrările anterioare: susține că factorul comercial a reprezentat un element potențator de primă mărime pentru dezvoltarea orașelor, în timp ce comunitățile străine așezate în orașele din principate sunt văzute ca expresie a legăturilor speciale existente între Transilvania, Țara Românească și Moldova. Admite prezența unor germani în orașe, însă continuă să vorbească despre acestea doar ca „orașe de tip românesc”. În final, în mod surprinzător, înființarea orașelor este văzută ca având „rolul cultural al promovării libertății sociale”. Orașele apar, în viziunea lui Panaitescu, ca organisme inovatoare, promovând „deschiderea relațiilor economice cu întreaga Europă”. Acest amestec de idei, care îmbină credința în originea „românească” și „rurală” a orașelor cu promovarea „libertății sociale” mai mult a adâncit disputele privitoare la începuturile orașelor, decât să le rezolve.⁸⁹ În anii '60 nu mai era loc pentru germani, străini în general, în procesul de apariție a orașelor.

Ce a determinat această răsturnare de opinii la un istoric erudit de talia lui Petre P. Panaitescu?⁹⁰ În primul rând, și Petre P. Panaitescu avea câteva „pete” în biografie

⁸⁶ V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova* (sec. XIV–XVII) (București: Editura Științifică, 1957), 413–444.

⁸⁷ Editorialul din *Studii*, 11, nr. 6 (1958): 16, nesemnlat, reproșează autorilor volumului și lui Panaitescu că „sub o formă mai gravă [...], rolul maselor în făurirea istoriei a fost neglijat” și că autorii „vorbesc despre lupta de clasă numai într-un scurt capitol de 13 pagini din cele 545 ale lucrării”. De asemenea, „nu se pomenește măcar rolul jucat de orășeni în făurirea statului centralizat, un rol direct (!!!), deosebit de important [...]”.

⁸⁸ Pentru a desemna „comunitatea” din această formulă, Panaitescu a preferat să folosească cuvântul *obște*, ce are și semnificație de „comunitate”, dar are raportare cu precădere în lumea rurală (*obște* de țărani) sau ecleziastică (*obște* de călugări); *Dicționarul limbii române*, tom VII, partea 3: Litera O (București: Editura Academiei Române, 1969), 591–592.

⁸⁹ P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești. Problemele istoriografiei române*, ed. a II-a de Dan Horia Mazilu (București: Editura Minerva, 2000), 263–275.

⁹⁰ Și în alte privințe Panaitescu a aderat la noile interpretări, de sorginte marxistă. Studiul său: „Dreptul de strămutare al țăranilor în Țările Române (până la mijlocul secolului al XVII-lea)”, *Studii și materiale de istorie medie* 1 (1956): 63–122, reprezintă un alt bun exemplu.

ce țineau de activitatea sa anterioară. Panaitescu s-a afirmat științific destul de devreme, asemeni colegilor săi de generație, ca un prodigios istoric, promotor al unor noi și documentate interpretări în istoriografia românească.⁹¹ Lucrările sale de dinainte sau din timpul războiului, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor*⁹², *Călători poloni în Țările Române*⁹³, dar mai ales, controversatele la acea vreme, *Mihai Viteazul*⁹⁴, respectiv *Mircea cel Bătrân*⁹⁵, i-au adus consacarea în domeniu. Ceea ce însă a contat mai mult, odată cu instalarea regimului comunist, a fost activitatea sa pro-legionară din timpul războiului. Pentru o scurtă vreme, în perioada guvernării legionare (oct. 1940 – ian. 1941), a fost director al ziarului „Cuvântul” și a deținut funcția de rector al Universității din București. În noiembrie 1940, s-a aflat în fruntea unei comisii de revizuire a profesorilor universitari, ce a anchetat 340 de profesori, o bună parte fiind suspendați temporar pentru sentimente anti-legionare.⁹⁶ În decembrie 1944 este eliminat de la catedra de la universitate, pentru ca din 1948 să nu se mai regăsească printre membrii „noii” Academii Române (în care intrase la vârsta de 34 de ani), epurată de toate „elementele dușmănoase”. Activitatea sa a continuat în anii '50, cu intermitențe, la Institutul de Istorie din București⁹⁷, perioadă în care prezența sa în lumea științifică a fost discretă. Deja în 1952, Panaitescu era avertizat de Mihail Roller în legătură cu ceea ce scrie (sub pseudonimul Al. Grecu).⁹⁸ Roller, în calitate de mentor și cenzor ideologic al noii istoriografii impuse de regimul comunist, a încercat, și temporar a reușit, să-și impună viziunea privitoare la istorie, dar și oamenii care să susțină perspectiva sa. Panaitescu s-a conformat mai greu, astfel că în următorii ani a publicat cu mare dificultate, tot sub pseudonim, în decembrie 1956 fiind chiar arestat pentru scurtă vreme sub acuzația de complicitate la un complot împotriva statului.⁹⁹

În lipsa unor memorii în care Panaitescu însuși să ofere o explicație coerentă pentru alegerile pe care le-a făcut de-a lungul vieții¹⁰⁰ ne este dificil să oferim un

⁹¹ Detalii cu privire la activitatea interbelică a lui Petre P. Panaitescu în Gorovei, „Petre P. Panaitescu”, 501–515.

⁹² Panaitescu, *Influența polonă*.

⁹³ Panaitescu, *Călători poloni*.

⁹⁴ P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul* (București: 1936). Printre altele, controversa a pornit de la replica destul de dură pe care a dat-o Nicolae Iorga opiniilor exprimate de Panaitescu în volum, opinii ce negau paternitatea domnească a lui Mihai Viteazul (Gorovei, „Petre P. Panaitescu”, 510–514).

⁹⁵ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân* (București: 1944).

⁹⁶ Giurescu, *Amintiri*, 300–303; Constantin Petculescu, *Mișcarea legionară. Mit și realitate* (București: Editura Noua Alternativă, 1997), 191; alte detalii în Pavel Țugui, *File de istorie culturală. Fapte, confruntări, documente* (București: Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2009), 531–533.

⁹⁷ Gorovei, „Petre P. Panaitescu”, 518–519.

⁹⁸ Mihalache, *Istorie și practici*, 64–65.

⁹⁹ Detalii cu privire la ancheta la care a fost supus Panaitescu în 1956 (dar și la cea din 1941, după rebeliunea legionară), la Ioan Opreș, *Cercuri culturale disidente* (București: Editura Univers Enciclopedic, 2001), 48–56.

¹⁰⁰ Fragmente din jurnalul lui Petre P. Panaitescu au fost publicate în 1974 însă acestea cuprind doar mărturii din tinerețe, de dinainte de anii '30 (Petre P. Panaitescu, *Pagini de jurnal (1921–1927)*, ed. Silvia Panaitescu (Cluj: Editura Dacia, 1974).

motiv cert care să lămurească trecerea sa „cu arme și bagaje” în tabăra marxistă. Din ceea ce reiese din alte memorii ale istoricilor vremii, comportamentul lui Panaitescu din anii '50 pare unul timorat, al unui om ce încerca să nu supere regimul. Dorința de a-și păstra libertatea și a i se permite să scrie în continuare explică influența pe care a avut-o asupra sa Mihail Roller, ce i-a speculat temerile privitoare la trecutul legionar. Roller l-a folosit pe Panaitescu (și nu numai) pentru transcrierea și publicarea documentelor din colecția *Documente privind istoria României* (seria B, Țara Românească), pe care a coordonat-o, însă pe a cărei foaie de titlu nu a menționat și numele colaboratorilor.¹⁰¹ Și teama de închisoare a jucat probabil un rol important în decizia luată.¹⁰² Obstacolele ce i se ridicau din punct de vedere științific, imposibilitatea de a-și putea folosi adecvat numele pe care și-l clădise în perioada interbelică, teama de a nu cădea victimă unei noi epurări motivată ideologic, toate l-au determinat să îmbrățișeze treptat noile concepții ce se impuseră în plan istoriografic. Vechile convingeri au fost abjurate și asistăm chiar la afirmarea unui atașament față de principiile marxiste.¹⁰³ În parte, la această metamorfoză a contribuit și filosofia istorică a lui Panaitescu, ce s-a arătat încă dinainte de instaurarea efectivă a regimului comunist un susținător al interpretărilor materialismului istoric, cu accent pe determinismul economic.¹⁰⁴ Oricum, câteva decenii mai târziu, autorul prefera să renunțe sau să-și nuanțeze ideile numai pentru a-și vedea publicate textele.¹⁰⁵

Paradoxală este relația dintre Panaitescu și Giurescu, care au fost alături din punct de vedere istoriografic, însă la un moment dat politica i-a despărțit. Potrivit memoriilor lui Giurescu, în 1938 Petre P. Panaitescu se afla pe lista celor cu vederi legionare ce urmau să fie internați în lagărul de la Miercurea Ciuc prin decizia ministrului de interne Armand Călinescu; Constantin C. Giurescu s-a aflat printre cei care au intervenit în favoarea sa. În schimb, doi ani mai târziu, în noiembrie 1940, comisia de epurare de la Universitatea din București, prezidată de rectorul Panaitescu, a decis, printre altele, înlăturarea lui Giurescu de la universitate, acesta fiind foarte prost văzut de legionari.¹⁰⁶ În anii '50, cei doi s-au trezit alături, fiind marginalizați de regimul comunist, pentru ca ulterior același regim să îi recupereze.

Spre deosebire de Iorga sau Brătianu, istoricii din perioada de după al Doilea Război Mondial sufereau de lipsa unui contact adecvat sau datorită neracordării la curentele de idei promovate în istoriografia europeană. Nu pentru că nu ar fi dorit

¹⁰¹ Constantiniu, *De la Răutu*, 249–250; vezi și 169–171, 214. Vezi și Țugui, *Istoria și limba română*, 83, nota 7, dar și 114–115, 117.

¹⁰² Față de alți istorici-colegi de generație (amintiții Giurescu, Brătianu, dar și alții), Panaitescu a reușit să evite încarcerarea pe o perioadă mai mare de timp.

¹⁰³ Mihalache, *Istorie și practici*, 106.

¹⁰⁴ Gorovei, „Petre P. Panaitescu”, 515–517. Andrei Oțetea remarcă acest lucru în cuvântul său prilejuit de decesul lui Panaitescu, accentuând faptul că apropierea de materialismul istoric „a făcut ușoară [la Panaitescu, nota ns.] trecerea de la determinismul economic la marxismul înțeleș în sensul lui cel mai complex și mai autentic” (Andrei Oțetea, „P.P. Panaitescu”, *Studii* 21, nr. 1 (1968): 213).

¹⁰⁵ Constantiniu, *De la Răutu*, 259.

¹⁰⁶ Giurescu, *Amintiri*, 302–303; Opreș, *Cercuri culturale*, 172.

acest lucru, ci pentru că nu li se permitea. Spre exemplu, la periodicele congrese mondiale de istorie, participanții din țările comuniste erau atent supravegheați de cei ce îi coordonau, iar comunicările lor erau avizate în prealabil. La Congresul Internațional de Științe Istorice de la Roma din 1955, primul la care au participat și istoricii din spațiul controlat de sovietici, comunicările acestora din urmă aveau în mod intenționat o lungime apreciabilă, pentru a nu mai permite discuții la final. Dorind însă să se remarce, istoricii români au reușit să prezinte câteva comunicări apreciate de omologii lor din vest. În anii '50, nu a existat un dialog propriu-zis între istoricii din România și cei din vestul Europei, nici contactele cu specialiștii din țările „prietene” din spațiul sovietic nefiind prea strânse, exceptând U.R.S.S.¹⁰⁷ În schimb, anii '60 au debutat cu relații mai bune, conducătorii regimului acceptând că pozițiile pe care le susținea acum istoriografia românească ar fi mai bine cunoscute dacă sunt prezentate la manifestările științifice din exterior. În 1960 a avut loc Congresul de la Stockholm, la care au participat mai mulți istorici din România, a căror vizită a fost îndelung pregătită. Printre altele, s-a stabilit orientarea delegației și posibilele „probleme istorice” cu care aceștia s-ar fi putut confrunta la congres. Un text redactat de Ștefan Pascu, publicat de Pavel Țugui, surprinde și noua atitudine promovată în istoriografie cu privire la orașele medievale. La secțiunea din cadrul congresului dedicată evului mediu și relației dintre comunele italiene și mișcarea comunală europeană, Pascu insista pe riscul ca „să se pună în circulație teza că orașele din Transilvania și chiar din Moldova și Țara Românească au fost înființate, organizate și dezvoltate exclusiv de elemente străine: sași, maghiari, armeni etc., și lipsa totală a românilor din orașele transilvane sau rolul secundar al acestora în cele moldovene și muntene”.¹⁰⁸ Această perspectivă este în deplină concordanță cu interpretările promovate ulterior de istorici precum Panaitescu sau Giurescu, agreeată de regim. Atenția pe care diriguitorii istoriografiei românești o dădeau acestor teme are și o explicație politică ce ținea de trecutul recent. Problema Transilvaniei era una sensibilă, iar relațiile cu Ungaria, chiar și în perioada comunistă, nu erau întotdeauna cele mai bune. Revoluția maghiară din 1956 redeschisese temporar disputa privitoare la Transilvania, însă doar în plan istoriografic, prin publicarea unei noi istorii a Ungariei (1957) ce promova un discurs ce era considerat în România ca revizionist.¹⁰⁹ Replica dată la București a fost, printre altele, de a minimaliza rolul coloniștilor germani sau armeni, inclusiv în orașele din țările române. Disputele istoriei contemporane modificau percepțiile cu privire la lumea medievală.

Anii '70 au fost mai săraci în materie de cercetări de istorie urbană. Petre P. Panaitescu a murit în 1967, iar Giurescu l-a urmat zece ani mai târziu, finalul carierei găsimu-i pe cei doi într-o poziție de relativă reabilitare. Giurescu a fost chiar acceptat în Academia Română (1974), regimul acceptându-i publicarea de noi sinteze de istoria românilor, ca și a unor lucrări de popularizare a istoriei românilor

¹⁰⁷ Mihalache, *Istorie și practici*, 37–38.

¹⁰⁸ Țugui, *Istoria și limba română*, 173–175.

¹⁰⁹ *Ibid.*, 138–140.

în limbi străine.¹¹⁰ În ultimele sale lucrări, istoricul apare împăcat cu regimul, acceptând schimbările produse în ultimele decenii.

Cutremurul din 1977, soldat cu numeroase victime omenești și cu pagube materiale însemnate, i-a permis lui Nicolae Ceaușescu să forțeze punerea în practică a vastului său program de sistematizare urbană, ce a avut ca efect distrugerea în mare parte a centrelor istorice ale orașelor din România. O excepție o reprezintă centrele vechi ale orașelor din Transilvania, unde germanii încă formau o minoritate consistentă (Brașov, Sibiu, Sighișoara) și de a căror posibilă opoziție regimul se temea. În fostele provincii istorice Moldova și Țara Românească, unde populația urbană devenise foarte eterogenă datorită industrializării forțate, distrugerile au fost semnificative, cazul Bucureștilor fiind în acest sens exemplar.¹¹¹ În câteva cazuri, urbanității au propus planuri de reabilitare a centrelor istorice ale unor orașe, planuri ce însă în final au fost ignorate de autorități (Roman, Pitești, Botoșani).¹¹² Redimensionarea spațiului urban și demolările aferente au permis arheologilor efectuarea unor cercetări (de cele mai multe ori de salvare) în zone ce până atunci nu fuseseră cercetate (în Târgoviște, Iași, Suceava, Bacău etc.).

*

În studiul de față nu am dorit să oferim un răspuns personal la problema rolului coloniștilor germani în formarea orașelor medievale; ne-am exprimat poziția, argumentat, în alte studii.¹¹³ Am pus în oglindă în această privință sursele istorice și opiniile istoricilor, analiza noastră relevând cât de variate dar și ezitante au fost pozițiile acestora din urmă. Se observă totodată că interpretările diverșilor autori au fost influențate hotărâtor de vremurile în care au trăit. În perioada interbelică, când istoriografia românească încă era bine racordată la cea europeană prin reprezentanți de seamă ca Iorga sau Brătianu, câștigase teren interpretarea ce acorda germanilor credit semnificativ în privința urbanizării. Se afirma însă deja, prin Giurescu, și o tendință de a susține o „cale locală” pentru dezvoltarea orașelor, interpretare explicabilă dacă luăm în considerare și contextul deceniilor interbelice, după finalizarea formării României Mari și încercării țării de a urma un drum propriu și a-și crea o identitate în noul context politic european. Impunerea la putere a regimului comunist a contribuit la schimbarea radicală a peisajului istoriografic, libertatea de mișcare a istoricilor s-a redus, iar scrierea istorică a fost

¹¹⁰ Spre exemplu: Constantin C. Giurescu, *Transylvania in the History of the Romanian People* (București: Editura Meridiane, 1968); *The Making of the Romanian National Unitary State* (București: Editura Meridiane, 1975); *La formation du peuple roumain et de sa langue* (București: Editura Meridiane, 1972), dar și *Geschichte der Stadt Bukarest* (Bukarest: Sport- und Touristikverlag, 1976).

¹¹¹ Dinu C. Giurescu, „Preambul” la Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, ed. 2009, 10–14.

¹¹² Vezi cercetările Eugeniei Greceanu: „La structure urbaine médiévale de la ville de Roman”, *Revue roumaine d'histoire* 15, nr. 1 (1976): 39–56; *Ansamblul urban medieval Botoșani* (București: 1981), ediția a II-a revizuită și adăugată, apărută sub îngrijirea lui Octavian Liviu Șovan, este intitulată *Ansamblul urban medieval Botoșani. Botoșanii care s-au dus* (Iași: Casa Editorială Demiurg, 2009); *Ansamblul medieval Pitești* (București: 1982), reeditată în 2007 (Pitești: Editura Paralela 45).

¹¹³ Cel mai recent în Laurențiu Rădvan, *At Europe's Borders: Medieval Towns in the Romanian Principalities*, transl. Valentin Cîrdei (Leiden, Boston: Brill, 2010).

pusă sub control de către autorități. Curentul „autohtonist” a convenit diriguitorilor istoriografiei, mai ales pe măsură ce regimul căuta, de data aceasta din altă perspectivă, o cale proprie în cadrul lagărului comunist. Lipsa însă legătura cu istoriografia europeană, fapt ce a dus, în timp, cu efecte vizibile până astăzi, la o relativă izolare a istoriografiei românești față de aceasta.

Considerăm, în concluzie, că cercetarea procesului de urbanizare din țările române a reprezentat un bun pretext pentru analiza direcțiilor urmate de istoriografia românească din ultimul secol, cu accent pe perioada delicată din primele decenii ale regimului comunist. Indiscutabil, literatura istorică românească, cu toate metamorfozele ei din această perioadă, cu valorile ei sau nu, trebuie abordată de cercetările contemporane, însă, în același timp, capcanele pe care le întinde trebuie cunoscute și ocolite. Ideologizarea scrisului istoric reprezintă o pagină întunecată pentru istoriografia românească și am încercat să explicăm care au fost motivele pentru care unii istorici au cedat „ispitelor” regimului. Nu trebuie să se înțeleagă faptul că negăm sau desconsiderăm în întregime ceea ce s-a scris în domeniul cercetării istoriei în anii '50–'60. Există lucrări valoroase, care au apărut cu mari sacrificii și cu concesiuni puține sau de fațadă, așa cum există istorici care au încercat să fie pe aceeași undă cu direcțiile cercetării din afara României. În alte lucrări, cantonate într-un autohtonism păgubos și fără perspectivă, concesiile au fost mai mari și au fost făcute cu bună-știință. Abordarea unilaterală a izvoarelor istorice, opiniile partizane sau aliniate unor directive oficiale cu tentă naționalistă, intervenția politicului în istorie, toate trebuie să rămână o parte a trecutului. După 1989, cu toate inerțiile specifice unei perioade de tranziție, un nou drum a fost deschis pentru cercetarea istorică românească, drum ce sperăm să readucă istoriografia românească alături de cea europeană.